

УДК 37.01/09:37.091.12:005.963:373.3(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-3-35>

Катерина СТАРОДУБЦЕВА,

orcid.org/0009-0007-0594-4309

аспірантка кафедри педагогіки

*Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) starkat@gmail.com*

Тетяна ОСИПОВА,

orcid.org/0000-0002-6468-6545

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки

*Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) osipovatanya2009@gmail.com*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Стаття присвячена визначенню та науковому обґрунтуванню методологічних підходів до проєктування професійного розвитку вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти. У проєктуванні професійного розвитку вчителів початкових класів виокремлено аксіологічний, акмеологічний, андрогогічний, системний, культурологічний, компетентнісний, ресурсний та особистісно-діяльнісний підходи, які, на нашу думку, найбільше впливають на проєктування професійного розвитку вчителів початкових класів. Аксіологічний підхід сприятиме усвідомленню вчителями початкових класів професійних цінностей педагогічної діяльності, накопиченню власного досвіду й мотивуватиме їх до професійного розвитку впродовж життя. Акмеологічний підхід сприятиме мотивації вчителів до професійного розвитку впродовж життя, досягненню професійних успіхів, спрямовуватиме вчителів на самореалізацію у професійній діяльності. Андрогогічний підхід ураховує особливості навчання дорослих і спрямовує їх на досягнення професійних і життєвих цілей, набуття нових знань і вмінь для вирішення професійних проблем. Системний підхід сприяє встановленню взаємозв'язків структурних компонентів за темою дослідження. Реалізація компетентнісного підходу дозволить учителям набутися знань і вмінь проєктування власного професійного розвитку, розвитку необхідних компетентностей. Ресурсний підхід передбачає ефективно залучення всіх доступних ресурсів: матеріали, інформація, освітні технології, експертні знання все те, що забезпечуватиме проєктування професійного розвитку з перспективних позицій, сприятиме здійсненню проміжного прогнозування, коли визначені умови, засоби, зміст, джерела (ресурси) розвитку. Особистісно-діяльнісний підхід передбачає розкриття творчих можливостей вчителів, забезпечує творчу самореалізацію у професійній діяльності, сприяє їхньому професійному становленню. Зазначено, що реалізація виокремлених методологічних підходів сприятиме формуванню готовності вчителів початкових класів до проєктування професійного розвитку в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: *вчителі початкових класів, післядипломна освіта, проєктування професійного розвитку, методологічні підходи.*

Kateryna STARODUBTSEVA,

orcid.org/0009-0007-0594-4309

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy

*South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky
(Odesa, Ukraine) starkat@gmail.com*

Tatiana OSYPOVA,

orcid.org/0000-0002-6468-6545

Doctor of Pedagogy,

Professor at the Department of Pedagogy

*South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky
(Odesa, Ukraine) osipovatanya2009@gmail.com*

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR THE DESIGN OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article is devoted to the definition and scientific substantiation of methodological approaches to the design of professional development of primary school teachers in the system of postgraduate education. In designing the professional development of primary school teachers, the article identifies axiological, acmeological, androgynous, systemic, cultural, competency, resource and personal-activity approaches which, in our view, have the greatest impact on designing the professional development of primary school teachers. The axiological approach will help primary school teachers to understand the professional values of pedagogical activity, accumulate their own experience and motivate them to develop professionally throughout their lives. The acmeological approach will help to motivate teachers for lifelong professional development, professional success and self-realisation in their professional activities. The androgynous approach takes into account the specificities of adult learning and directs it towards achieving professional and life goals, acquiring new knowledge and skills to solve professional problems. The systematic approach helps to establish how the structural components relate to each other. The implementation of the competence-based approach will enable teachers to acquire the knowledge and skills to manage their own professional development and develop the necessary competences. The resource approach involves the effective use of all available resources: materials, information, educational technologies, expert knowledge – everything that will ensure the design of professional development from a forward-looking perspective, facilitating intermediate forecasting when the conditions, means, content, sources (resources) of development are determined. The personal activity approach involves the development of teachers' creative skills, ensures creative self-realisation in professional activity and promotes their professional development. It is noted that the implementation of the identified methodological approaches will contribute to the formation of primary school teachers' readiness to design professional development in the system of postgraduate education.

Key words: primary school teachers, postgraduate education, designing professional development, methodological approaches.

Постановка проблеми. У період реалізації концепції Нової української школи (НУШ) актуальною залишається потреба забезпечення закладів освіти кваліфікованими фахівцями. Слід зазначити, що одним із ключових компонентів НУШ – є умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається самостійно. Важливу роль у цьому процесі відіграє готовність учителів початкових класів до проектування професійного розвитку, саме тому виникає потреба в оновленні методологічних підходів до професійного розвитку вчителів початкової школи в системі післядипломної освіти. Сутність методології передбачає цілісний підхід до вирішення проблеми професійного розвитку вчителів, реалізація основних положень якого є підґрунтям готовності вчителів початкових класів до проектування професійного розвитку.

Аналіз досліджень. Варто наголосити, що загальні засади педагогічної методології є предметом досліджень багатьох науковців (В. Берека, Л. Вовк, О. Галіцан, С. Гончаренко, Н. Дюшеєва, І. Зязюн, Н. Кічук, Н. Іпполітова, Ю. Кривицький, З. Курлянд, Ю. Махновець, Т. Осипова, В. Фрицюк, Ю. Шабала та ін.). Аспекти системного підходу представлено у дослідженнях І. Блауберга, Р. Клопова, А. Харківська та ін.; досліджено аксіологічний підхід – Г. Дегтярьовою, Т. Калюжною, Л. Мартинець, В. Фрицюк, І. Шевченко та ін.; акмеологічний проаналізовано в дослідженнях А. Данильєва, Б. Дьяченко, О. Рудіної, Т. Сорочан, Ю. Махновець, Р. Пріма та інших. Отже, виникає

потреба розглянути проблему використання методологічних підходів до формування зазначеного конструкту.

Мета статті – обґрунтувати методологічні підходи, які сприяють готовності вчителів початкових класів до проектування професійного розвитку в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. У довідниковій літературі методологія трактується як «вчення про організацію діяльності; предмет методології – організація продуктивної діяльності, спрямованої на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату; вчення про науковий метод пізнання: галузь науки, яка вивчає загальні і часткові методи наукових досліджень; сукупність методів, які застосовують у певній науці; принципи підходу до певних типів об'єктів діяльності і різних класів наукових завдань» (Термінологічний словник, 2014: 93).

За С. Гончаренком, методологію розуміють як загальну систему теоретичних знань, що виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів і засобів реалізації наукового дослідження. При цьому, особливість методологічних принципів, на його думку, полягає у визначенні вихідних наукових позицій (Гончаренко, 2010: 88). Розглянемо, як у педагогіці трактується поняття «методологічний підхід». Досліджуючи теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку, В. Фрицюк поняття «підхід» розглядає як вихідне положення здійснення діяльності, спрямованої на

безперервний професійний саморозвиток майбутніх педагогів (Фрицюк, 2017: 26).

Аналогічне визначення цього поняття знаходимо в дослідженні Ю. Махновець, зокрема нею «методологічний підхід» трактується як вихідне положення здійснення діяльності, спрямованої на безперервний професійний розвиток учителів початкової школи. Розглядаючи проблему професійного розвитку учителів початкових класів у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти, вона виокремлює такі методологічні підходи до професійного розвитку вчителів, як-от: особистісний, індивідуальний, діяльнісний, компетентнісний, андрагогічний, системний та акмеологічний (Махновець, 2019: 158).

З огляду на зазначене, у проєктуванні професійного розвитку вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти виокремлюємо такі методологічні підходи, як-от: аксіологічний, акмеологічний, андрагогічний, системний, компетентнісний, ресурсний та особистісно-діяльнісний. Розглянемо сутність зазначених підходів детальніше.

Аксіологічний підхід. Розглядаючи аксіологію як методологічну основу педагогіки, В. Фрицюк, визначає систему педагогічного розуміння особистості й ствердження цінності людського життя, виховання і навчання, педагогічної діяльності й освіти (Фрицюк, 2017: 31).

Дещо інше розуміння аксіологічного підходу в педагогіці знаходимо в наукових розвідках Г. Дегтярьової, яка стверджує, що аксіологічний підхід «виступає концептуальним підґрунтям для подальшого розвитку педагогічної теорії та практики, є основою сучасного освітянського процесу. Застосування аксіологічного підходу, на думку авторки, є підґрунтям до формування ціннісного ставлення вчителя до власного професійного досвіду, розуміння його значущості для аналізу та розв'язання складних професійних завдань і для постійного збагачення знань, умінь, досвіду (Дегтярьова, 2017: 111).

З огляду на зазначене, доходимо висновку, що застосування аксіологічного підходу в системі післядипломної освіти вчителів сприятиме усвідомленню вчителями початкових класів професійних цінностей педагогічної діяльності, накопиченню власного досвіду й мотивуватиме їх до професійного розвитку впродовж життя.

Акмеологічний підхід. За Г. Дегтярьовою, застосування акмеологічного підходу передбачає складання плану-проспекту самовиховання; розроблення власної самопрезентації, укладання творчого портфолію вчителя; підвищення його

загальноосвітнього й культурного рівнів. Цей підхід є ефективним засобом оптимізації процесу професійно-педагогічної діяльності сучасного вчителя. (Дегтярьова, 2017: 106-107).

Акмеологічний підхід, на думку науковців (А. Данильєв, Б. Дьяченко, О. Рудіна, Т. Сорочан), зосереджує увагу на результаті професійного розвитку – професіоналізмі – як на виявленні найвищого ступеня самореалізації особистості в професійній діяльності (Сорочан, Данильєв, Дьяченко, Рудіна, 2013: 22). Головною ознакою акмеологічного підходу є орієнтація на «акме», що характеризується позитивною тенденцією професійного розвитку вчителя, здатного до досягнення вершин у професійній діяльності на всіх його етапах. Отже, застосування акмеологічного підходу в професійному розвитку учителів початкової школи сприятиме високій якості розвитку освіти в цілому, усвідомленню учителями необхідності досягнення акме професіоналізму, заснованих на безперервному професійному розвитку (Махновець, 2019: 160).

Підсумовуючи, доходимо висновку, що використання акмеологічного підходу в проєктуванні професійного розвитку вчителів у системі післядипломної освіти, сприятиме насамперед мотивації вчителів до професійного розвитку впродовж життя, досягненню успіхів і вершин майстерності у педагогічній діяльності, спрямовуватиме вчителів на самореалізацію у професійній діяльності.

Андрагогічний підхід розкриває зумовлені психофізіологічною та соціальною зрілістю особливості навчання дорослих, теоретичною основою якого є андрагогіка, науково-методичним підґрунтям якої є технологія навчання дорослих. Андрагогічний підхід, зазначає Г. Дегтярьова, є одним із перспективних напрямів підвищення ефективності професійної перепідготовки фахівців в умовах післядипломної педагогічної освіти, оскільки він «лежить в основі технології навчання дорослих, у тому числі й учителів, передбачає врахування як особливостей дорослих людей: володіння організаційним досвідом, здатністю самостійно обирати потрібну інформацію, умінням самоконтролю процесу навчання, так і особливостей їхньої навчальної діяльності: навчання дорослих відбувається у вигляді короткотривалих інтенсивних спалахів, спрямованих на досягнення миттєвої мети; намічена мета виступає у вигляді конкретної проблеми (Дегтярьова, 2017: 93).

Як зазначають науковці (А. Данильєв, Б. Дьяченко, О. Рудіна, Т. Сорочан), андрагогічний підхід розкриває особливості навчання дорослих, зумовлені їхньою психофізіологічною і соціаль-

ною зрілістю. З позицій андрагогічного підходу педагоги самі визначають, які результати освіти їм потрібні, у який термін і якої якості. Учителю потрібні не лише знання, а й вирішення життєво важливих проблем. Знання виступають умовою їх вирішення, досягнення цілей у професійній діяльності. Відбувається перенесення акценту із набуття нових знань на їх застосування для вирішення професійних проблем (Сорочан, Данильєв, Дьяченко, Рудіна, 2013: 22).

Отже андрагогічний підхід ураховує особливості навчання дорослих і спрямовує їх на досягнення професійних і життєвих цілей, набуття нових знань і вмінь для вирішення професійних проблем.

Системний підхід (англ. Systems thinking – системне мислення) це напрям методології досліджень, який полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи. Основними принципами системного підходу, на думку Ю. Шабанової, є цілісність, ієрархічність побудови, структуризація, множинність та системність (Шабанова, 2014: 30-31).

Метою системного підходу є пізнання та створення складних соціальних систем, зокрема педагогічних, а завданнями – орієнтація уваги дослідника на виявлення наукових знань про закономірності розвитку системи, розробку методів дослідження і конструювання складних за організацією об'єктів і систем, вивчення якостей об'єктів, розкриття цілісності об'єктів, зокрема педагогічних, прогнозування розвитку системи (Прокопенко, 2020: 148).

У педагогіці системний підхід спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення у них різноманітних типів зв'язків та зведення їх в єдину теоретичну картину. Як систему можна розглядати будь-яку пізнавальну діяльність, а її складовими є сам суб'єкт пізнання (особистість), процес пізнання, продукт пізнання, мета пізнання, умови, в яких вона перебуває тощо (Шабанова, 2014: 7).

Системний підхід у професійному розвитку вчителів початкових класів розглядається науковцями із позицій цілісності та взаємоузгодженості усіх його компонентів, враховуючи при цьому емерджентні властивості системи. (Махновець, 2019). На думку Л. Мартинець системний підхід означає, що всі етапи технології розглядаються інтегровано, у взаємозв'язку, і сприяють професійному розвитку педагога (Мартинець, 2016: 78).

Отже, системний підхід сприяє встановленню взаємозв'язків компонентів готовності до проєк-

тування професійного розвитку вчителів початкових класів у системі позадипломної освіти, і дає можливість прогнозувати процес розвитку вчителів із урахуванням вимог суспільства та освітнього простору, створюючи цим умови для досягнення позитивних результатів.

Компетентнісний підхід, зазначає В. Фрицюк, передбачає спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, а саме: на формування не лише знань, умінь і навичок стосовно професійного саморозвитку, а передусім на вироблення досвіду їх застосування (Фрицюк, 2017: 37). Використання компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку, продовжує авторка, забезпечує досягнення високої якості фахової підготовки, результатом якої є особистість педагога, здатного до постановки та вирішення різноманітних суспільних і професійних завдань, конкурентоспроможного на ринку праці, здатного практично діяти і застосовувати в майбутній фаховій діяльності набутий досвід професійного саморозвитку (Фрицюк, 2017: 40).

Реалізація компетентнісного підходу, наголошує Ю. Махновець, до професійного розвитку учителя початкової школи, і ми цілком поділяємо її думку, спрямована не тільки на засвоєння знань, а й на оволодіння певними уміннями, навичками професійної діяльності, виокремлення тих компетентностей, саме завдяки компетентнісному підходу, на її думку, в учителів початкової школи розвивається професійна компетентність, яка спонукає учителів до безперервного професійного розвитку, що дозволить їм професійно розвиватися в системі післядипломної освіти (Махновець, 2019: 160).

Таким чином реалізація компетентнісного підходу в проєктуванні професійного розвитку вчителів початкових класів дозволить набути знань і вмінь проєктування власного професійного розвитку, розвиток необхідних компетентностей, зумовлених новими вимогами до професійної діяльності вчителя початкових класів.

Ресурсний підхід. Ресурсний підхід, стверджує С. Микитюк, вимагає не тільки сформованості певної якості індивіда, знань його особливостей, а й розглядати людину в русі, змінах, тобто як особистість, яка має певні потенційні можливості, що можуть бути реалізовані за певних умов, бачити особистість у майбутньому в плані перспективи реалізації потенційного й виникнення нових якісних змін. Тому в понятійному апараті, поряд із поняттям «ресурс», уживаються як тотожні поняття: «можливість», «потенція», «потенційні

можливості», «потенціал», «сутнісні сили» особистості (Микитюк, 2013: 237).

Здійснений І. Прокопенко аналіз ідей ресурсного підходу, дозволив їй уточнити окремі положення стосовно досліджуваної теми: перехід від можливості в реальність є прогресивною зміною, оскільки розширюються можливості самореалізації, і людина може більш повно розкритися. Результатом розвитку особистості є певні новоутворення, що виникають у процесі самореалізації, останні доповнюють ресурси людини, змінюючи й удосконалюючи її; особистість не так часто і неповною мірою використовує власні потенційні можливості (Прокопенко, 2020: 151).

За визначенням В. Лозової, ресурсний підхід є сукупністю технологій, способів, прийомів забезпечення, виявлення й використання ресурсів і розвитку потенціалів особистості з метою підвищення ефективності різних видів її діяльності, організації спілкування та стимулювання суб'єкта до самореалізації (Лозова, 2012: 180). Враховуючи позицію В. Лозової, виявлення і використання ресурсів учителями початкових класів сприятиме формуванню у них здатності до розуміння власних потенційних можливостей, сприятиме максимальній ефективності особистості педагога в процесі проектування професійного розвитку.

На думку Ю. Шабали, ресурсний підхід відіграє важливу роль під час розроблення тем та спеціальностей для вчителів початкової школи, оскільки він передбачає максимальне використання професійно спрямованого потенціалу навчальних матеріалів, що забезпечують професійну діяльність учителів початкових класів відповідно до Державного стандарту (Шабала, 2022: 209).

Отже, ресурсний підхід передбачає ефективне залучення всіх доступних ресурсів таких як матеріали, інформація, інноваційні освітні технології, експертні знання, тобто все те, що забезпечуватиме проектування професійного розвитку з перспективних позицій, сприятиме здійсненню проміжного прогнозування, коли визначені умови, засоби, зміст, джерела (ресурси) розвитку.

Особистісно-діяльнісний підхід розглядається науковцями «як єдність його особистісного й діяльнісного компонентів» і які наголошують

на тому, що цей підхід висуває концепцію формування творчої особистості педагога, базуючись на її індивідуальній неповторності (Дегтярьова, 2017: 100). На важливості особистісно-діяльнісного підходу в професійній освіті акцентує свою увагу С. Безбородих, оскільки особистість саме завдяки діяльності отримує можливість саморозвитку, отримання реальних можливостей для свого професійного становлення (Безбородих, 2013: 20).

Особистісно-діяльнісний підхід передбачає допомогу вчителю в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, у самовизначенні і самореалізації у професійній діяльності, самореалізації та самоутвердження (Петриченко, 2007: 106). Саме в процесі діяльності, зазначає Ю. Махновець, і ми цілком поділяємо її думку, учитель може реалізувати себе як професіонал та виявити реальні перспективи для свого професійного розвитку, оскільки діяльність впливає на зміни в структурі особистості. Учителі можуть свідомо обирати ті види і форми діяльності, до яких вони мають індивідуальну зацікавленість, задовольняють їхні потреби в постійному професійному розвитку (Махновець, 2019: 159).

Відтак, особистісно-діяльнісний підхід у проектуванні професійного розвитку вчителів початкових класів передбачає розкриття їхніх творчих можливостей, забезпечує творчу самореалізацію у професійній діяльності, сприяє їхньому професійному становленню з урахуванням індивідуальних здібностей і потреб.

Висновки. Зважаючи на те, що вищезазначені методологічні підходи є взаємопов'язаними і взаємозумовленими, розкривають сутнісні характеристики досліджуваного явища, їхнє використання в системі післядипломної освіти сприятиме формуванню готовності вчителів початкових класів до проектування професійного розвитку в системі післядипломної освіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні й науковому обґрунтуванні педагогічних умов проектування професійного розвитку вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безбородих С. М. Особистісно-діяльнісний підхід у розвитку конкурентоспроможного педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2013. Вип. 28. С. 19–21.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : Методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
3. Дегтярьова Г. А. Теоретичні і методичні основи розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів філологічних дисциплін у системі післядипломної освіти: дис....докт. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2017. 794 с.

4. Лозова В. І. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 348 с.
5. Мартинець Л. А. Методологічні підходи та принципи управління професійним розвитком учителів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2016. № 26. с. 77–82.
6. Махновець Ю. А. Методологічні підходи до професійного розвитку учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 67. С. 157–163.
7. Микитюк С. О. Ресурсний підхід як основа розвитку потенціалів особистості майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013, № 8 (34), с. 235–243.
8. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Харків, 2007. 240 с.
9. Прокопенко І. А. Методологічні підходи як підґрунтя професійної підготовки майбутніх учителів до здійснення фасилітаційної взаємодії з учнями. *Інноваційна педагогіка та історія педагогіки. теорія і методика професійної освіти*. 2020. Випуск 25. Т. 2. с. 147–152.
10. Сорочан Т. М., Данильєв А. О., Дьяченко Б. А., Рудіна О. М. Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня. Луганськ : СПД Резніков В.С., 2013. 524 с.
11. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014, 230 с.
12. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с.
13. Шабала Ю. А. Професійний розвиток учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти: дис... докт. філософії: 011. Київ, 2022. 325 с.
14. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістратури. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. – 120 с.

REFERENCES

1. Bezborodykh S. M. (2013) Osobystisno-diiialnisnyi pidkhid u rozvytku konkurentospromozhnoho pedahoha. [Personal activity approach in the development of a competitive teacher]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriya «Pedahohika, sotsialna robota»*. 28. 19–21 [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. U. (2010) Pedahohichni doslidzhennia : Metodolohichni porady molodym naukovtsiam. [Development of scientific and innovative activities in higher education institutions]. Kyiv; Vinnytsia: TOV firma «Planer», 308 [in Ukrainian].
3. Dehtiarova H. A. (2017) Teoretychni i metodychni osnovy rozvytku informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti vchyteliv filolohichnykh dystsyplin u systemi pisladyplomnoi osvity. [Theoretical and methodological bases for the development of information and communication skills of teachers of philological disciplines in the system of postgraduate education] dys....dokt. ped. nauk: 13.00.04. 794 [in Ukrainian].
4. Lozova V. I. (2012) Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen [Scientific approaches to pedagogical research]: kolektyvna monohrafiia. Kharkiv : Vyd-vo Virovets A. P. «Apostrof», 348 [in Ukrainian].
5. Martynets L.A. (2016) Metodolohichni pidkhody ta pryntsyipy upravlinnia profesiinym rozvytkom uchyteliv. [Methodological approaches and principles for managing teacher professional development]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. 26. 77–82. [in Ukrainian].
6. Makhnovets Yu. A. (2019) Metodolohichni pidkhody do profesiinoho rozvytku uchyteliv pochatkovoii shkoly u systemi metodychnoi roboty zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [Methodological approaches to the professional development of primary school teachers in the system of methodological work of general secondary education schools.]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. 67. 157–163. [in Ukrainian].
7. Mykytiuk S. O. (2013) Resursnyi pidkhid yak osnova rozvytku potentsialiv osobystosti maibutnoho vchytelia. [The resource approach as a basis for the development of the personality potential of the future teacher]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 8. (34). 235–243 [in Ukrainian].
8. Petrychenko L. O. (2007) Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoii shkoly do innovatsiinoi diialnosti v pozauadytornii roboti [Preparing future primary school teachers for innovative activities in extracurricular work] dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.04. Kharkiv. 240. [in Ukrainian].
9. Prokopenko I.A. (2020) Metodolohichni pidkhody yak pidgruntia profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv do zdiisnennia fasylytatsiinoi vzaiemodii z uchniamy. [Methodological approaches as a basis for the professional training of future teachers in facilitating interaction with pupils and students]. *Innovatsiina pedahohika ta istoriia pedahohiky. teoriia i metodyka profesiinoi osvity*. 25. 2. 147–152. [in Ukrainian].
10. Sorochan T.M., Danyliev A.O., Diachenko B.A., Rudina O.M. (2013) Profesiinyi rozvytok kerivnykiv i pedahohichnykh pratsivnykiv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv u pisladyplomnii pedahohichnii osviti rehionalnoho rivnia. [Professional development of leaders and teachers of general education institutions in regional postgraduate teacher education] Luhansk : SPD Rieznikov V.S., 524. [in Ukrainian].
11. Terminolohichni slovnyk z osnov pidhotovky naukovykh ta naukovo-pedahohichnykh kadriv pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity. (2014) [Dictionary of terms on the bases of the training of scientific and scientific-pedagogical personnel of the post-graduate pedagogical education] za nauk. red. Ye. R. Chernyshovoi. Kyiv: DVNZ «Universytet menedzhmentu osvity», 230. [in Ukrainian].

12. Frytsiuk V. A. (2017) Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnikh pedahohiv do bezperervnoho profesiinoho samorozvytku. [Theoretical and methodological foundations of continuous professional development for teachers] dys. ...dokt.ped.nauk: 13.00.04. Vinnytsia, 532. [in Ukrainian].

13. Shabala Yu. A. (2022) Profesiinyi rozvytok uchyteliv pochatkovoї shkoly u systemi metodychnoi roboty zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Professional development of the teachers of the primary school in the system of the methodical work of the institutions of the general secondary education] dys... dokt. filosofii: 011. Kyiv, 325. [in Ukrainian].

14. Shabanova Yu. O. (2014) Systemnyi pidkhid u vyshchii shkoli: pidruch. dlia stud. mahistratury. [Systematic approach in higher education]. Dnipropetrovsk: NHU. 120. [in Ukrainian].